

ВІДГУК

офіційного опонента,

**доктора економічних наук, професора Ковалю Віктора Васильовича
на дисертаційну роботу Кансо Алі “Організаційно-економічний механізм
регулювання розвитку соціального капіталу національної економіки”,**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук за спеціальністю

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Проблема формування комплексного організаційно-економічного механізму регулювання розвитку соціального капіталу національної економіки за рівнем вагомості, станом вивчення та ступенем дискусійності у розумінні сутності, методів та моделей реалізації не поступається іншим актуальним проблемам вітчизняної економіки. З одного боку, економічна думка ґрунтовно й послідовно розвиває тезу, що зростання конкурентоспроможності та сталий розвиток практично неможливі без залучення до економічного кругообігу ресурсів соціального капіталу для нарощування персонального і колективного добробуту членів суспільства. З іншого боку, поточні наукові публікації, присвячені нагальним проблемам формування та розвитку соціального капіталу в умовах інтенсифікації процесів постіндустріальної модернізації національної економіки, не в повній мірі задовольняють потребам сьогодення, недостатньо відображає такі тенденції й офіційна статистика.

Особлива актуальність досліджень у обраній сфері пов'язується з тим, що соціальний капітал починає відігравати роль одного з найважливіших засобів підвищення персонального та колективного добробуту членів постіндустріального суспільства, а його вимірювання є обов'язковою частиною оцінювання ефективності використання усієї сукупності чинників суспільного розвитку з точки зору реалізації потенціалу комунікативної діяльності у ході досягнення поставлених цілей стабільного розвитку.

Низький рівень та невпорядковане залучення креативних елементів соціального капіталу сприяє зменшенню потенційного ефекту від використання організаційно-економічних, соціальних та психологічних засобів для нарощування персонального та колективного добробуту членів суспільства та поступального розвитку національної економіки в цілому. Підвищення ефективності праці персоналу у процесі запровадження технологічних та управлінських інновацій у виробництві можливе на основі використання сучасних засобів ефективного використання трудового потенціалу для безупинного підвищення ефективності виробництва та зростання рівня показників продуктивності праці.

Необхідно всебічно врахувати зарубіжний досвід формування ефективного інструментарію нарощування позитивного соціального капіталу, переглянути усталені підходи до поширення технічних, організаційних та оперативних знань щодо цінності поєднання індивідуальних та колективних дій, побудови систем всебічного заохочення до високоефективної співпраці. В цілому, розвиток соціального капіталу повинен оцінюватись з точки зору успішної реалізації функціональних критеріїв нарощування добробуту членів суспільства в умовах розвитку постіндустріальної економіки.

Враховуючи те, що означена проблематика є недостатньо висвітленою в теоретичних та прикладних аспектах, тема дисертаційного дослідження: “Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку соціального капіталу національної економіки” за ступенем актуальності є надзвичайно важливою і своєчасною.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційну роботу Кансо Алі виконано у відповідності з планами науково-дослідних робіт Центральноукраїнського національного технічного університету за темами: “Розвиток інноваційно-інтегрованих структур як чинник національної безпеки держави в умовах соціально-економічної нестабільності” (номер державної реєстрації 0117U001101, 2017 р.), де автором досліджено теоретичні засади формування елементів соціального капіталу, особливості його нарощування за умов прискорення процесів глобалізації виробничої та соціальної сфер національної економіки; “Формування та розвиток інноваційних кластерів на регіональному рівні” (номер державної реєстрації 0117U001296, 2017 р.), у ході виконання якої автором розроблено методику оцінювання результативності державно-приватного партнерства у процесі формування соціального капіталу національної економіки, а також особливості його регулювання на мезоекономічному рівні; “Стратегічне програмування розвитку мезоекономічних систем в структурі національної економіки” (номер державної реєстрації 0117U001291, 2017 р.), під час виконання якої було здійснено кількісне оцінювання внеску окремих складових соціального капіталу виробничих та науково-освітніх кластерів у формування регіональної інноваційної екосистеми.

Рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і новизна

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, відповідають вимогам до такого виду досліджень. Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність забезпечені:

– професійним вирішенням автором низки наукових завдань, що сприяло реалізації поставленої мети дослідження, адекватністю структурно-логічної схеми дослідження визначеній меті: кожен наступний розділ та підрозділ органічно пов’язаний з попереднім і доповнює його;

– використанням широкої джерельної бази за темою дисертації і достатнім масивом аналітичних даних (список використаної літератури включає 280 найменувань);

– достатньою географією та кількістю напрямів апробації отриманих результатів на науково-практичних конференціях, у тому числі, міжнародних.

Автором здійснено коректне застосування у роботі різнопланових методів досліджень, зокрема, загальнонаукових методів: аналізу, синтезу і наукової абстракції – під час уточнення базових економічних понять наукового дослідження (пп. 1.1-1.2); узагальнення та класифікації – у ході вивчення особливостей використання форм та моделей, міжнародного досвіду формування організаційно-економічного механізму регулювання соціального капіталу (пп. 1.2-1.3); порівняльний і статистичний дискурсивний, кластерний, дискримінантний, кореляційно-регресійний, факторний, матричний аналіз і метод групування – з метою здійснення кластерного бенчмаркінгу соціального капіталу національних економік країн світу (п. 2.1), сучасного стану і тенденцій державного регулювання соціального капіталу національної економіки України (п. 2.2); структурного та інтегрального оцінювання напрямів і ефективності державного регулювання соціального капіталу на мезорівні національної економіки (п. 2.3); системно-структурного аналізу – під час розроблення стратегічних орієнтирів та напрямів розвитку соціального капіталу (п. 3.1); абстрактного структурно-логічного аналізу соціального капіталу як об'єкта прогнозування стану, структури та перспектив зростання вартості його елементів (п. 3.2); графічного – під час формування комплексних програм реалізації агент-орієнтованої моделі розвитку та організації моніторингу ефективності регулювання соціального капіталу (п. 3.3)

Отримані в результаті проведеного дослідження та описані в дисертації наукові результати в сукупності вирішують актуальне науково-практичне завдання, сутність якого полягає у поглибленні теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій з приводу удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання розвитку соціального капіталу на макро- та мезорівнях економіки. В процесі його вирішення дисертантом отримані результати, які містять елементи наукової новизни і які можна вважати внеском в теорію й практику управління національним господарством. Зокрема, до найбільш вагомих можна віднести наступні наукові положення:

– узагальнено теоретичні положення щодо трактування сутності поняття “соціальний капітал”, який розглядається у якості активу міжперсональних відносин між інституціональними суб'єктами національної економіки, характеризуються його як ринкову цінність, коеволюційне мережеве благо, засіб зниження трансакційних витрат, нарощування рівня консолідації суспільства, стабілізації процесів економічного та соціального розвитку, вагомого чинника підвищення рівня колективного та індивідуального добробуту (стор. 28-44);

– проведено систематизацію форм та моделей регулювання соціального капіталу, що покладено в основу розроблення організаційно-економічного механізму регулювання процесу прогнозованого відтворення та розвитку

креативних суспільних зв'язків і відносин між стейкхолдерами та інституціональними агентами інноваційних екосистем національної економіки різного рівня функціонування (стор. 46-48; 65-66);

- розроблено методичні положення щодо кластерного бенчмаркінгу рейтингів соціального капіталу на міжкрайньому рівні як ефективного інструменту макро- та мезоекономічного аналізу, що покладається в основу оцінювання ефективності регулювання процесів перетворення ресурсів соціального капіталу у високий рівень добробуту стейкхолдерів інноваційних екосистем як відкритих формувань, емпіричної бази для прийняття управлінських рішень (стор. 96-99; 123-131);

- формулювання стратегічних орієнтирів розвитку соціального капіталу, які зосереджуються на пріоритетному використанні інновативних форм та моделей трансформаційної модернізації соціальних мереж у стратегічний ресурс виробництва інтелектуальномістких, високотехнологічних товарів та послуг в умовах розширення впливу стейкхолдерів на регулювання соціальних процесів у громадських інтересах (стор. 169-173);

- розширено перелік засобів досягнення мети, описано технологічну послідовність процесу реалізації завдань розвитку соціального капіталу з науково прогнозованими наслідками застосування новітнього інструментарію. Перелік методів забезпечення ефективності функціонування організаційно-економічного механізму доповнено засобами розробки прогностичної та планової документації, кількісного оцінювання впливу структури та перспектив зростання вартості капіталу на рівень індивідуального та колективного добробуту стейкхолдерів, динамічного оновлення стандартів мережевої співпраці за концепцією забезпечення перманентного доходу, нарощування кредитного скорингу, інноватизації процесів інвестування у соціоцентричні мережі (стор. 180-182; 194-202);

- пропозиції щодо формування агент-орієнтованих моделей регулювання соціального капіталу, що базуються на формалізації та конкретизації різновидів мережевої взаємодії, забезпечують цілеспрямоване оцінювання кількісних параметрів функціонування соціальних мереж, передбачають можливості ефективної санації носіїв “від’ємного” соціального капіталу, реактивного заохочення альтруїстичних та нейтралізації егоїстичних інтерпретацій прийнятих стандартів громадської поведінки, прямо та опосередковано монетизують схильність стейкхолдерів до нарощування маси позитивного соціального капіталу (стор. 206-217);

- розроблено пропозиції щодо удосконалення моніторингу організаційно-економічного механізму, що полягає у комплексному оцінюванні наслідків регулювання соціального капіталу як мережевого блага в межах функціонування інноваційних екосистем, забезпечує реалістичне оцінювання ступеня досягнення стейкхолдерами економічних та позаекономічних вигод на стадіях конкурсного розгляду альтернативних варіантів реалізації, практичного втілення, аналізу завершених програм та проектів розвитку (стор. 218-219).

Всі наукові результати, що викладені у дисертації і виносяться на захист, одержані автором самостійно. Достовірність наукових результатів підтверджена необхідним обсягом теоретичних та прикладних досліджень, повною відповідністю поставлених і вирішених завдань сформульованій меті, використанням сучасного інструментарію досліджень.

Теоретична цінність та практичне значення результатів дослідження

Теоретична цінність роботи полягає у тому, що розробки автора доповнюють і розвивають економічну науку з питань теоретичного обґрунтування та практичного застосування моделей і форм регулювання соціального капіталу національної економіки як системи інституціалізованих суспільних зв'язків, яка виражає матеріально-речову сторону взаємодії між акторами ринкової економіки з приводу формування оптимальних трансакційних витрат у процесі кінцевого споживання валового внутрішнього продукту, використання мережевих ресурсів з метою досягнення високого рівня персонального та колективного добробуту, схвалену суспільством послідовність процедур їхнього відтворення.

Розвиток соціального капіталу є стратегічною метою запровадження організаційно-економічного механізму змішаного регулювання комплексу міжперсональних зв'язків, які пов'язані з поширенням у суспільстві стандартів довіри, репутації, правил, норм, санкцій, цінностей, культури співвиробництва товарів та послуг персонального й колективного споживання і набувають чинних форм економічних, правових, організаційно-розпорядних та ринкових відносин.

Вагоме значення мають реалізовані у роботі науково-методичні підходи до формування організаційно-економічного механізму регулювання розвитку соціального капіталу національної економіки, який забезпечує цілеспрямоване використання функцій, форм та принципів регулювання, системи методів забезпечення ефективності використання, інструментів, важелів та моделей регулювання, засобів реалізації цільових функцій впливу на об'єкт регулювання. Комплексне дослідження поля міждисциплінарних зв'язків основних категорій, вивчення особливостей їхнього використання у процесі формування соціальних мереж та міжперсональних норм і цінностей покладено в основу періодизації основних етапів розроблення прийомів та засобів регулятивного впливу на структурну, когнітивну та реляційну компоненти соціального капіталу з боку органів державного управління. Одночасно, за задумом дисертанта, базова двокомпонентна модель регулювання передбачає використання засобів індикативного впливу стейкхолдерів публічної сфери змішаної економіки на розвиток соціального капіталу з виокремленням інтегративної та когнітивної компонент функціонування соціоцентричних соціальних мереж.

Інноваційним елементом дисертаційної роботи слід вважати розроблення пропозицій щодо кількісного оцінювання з метою прогнозування ексклюзивного соціального капіталу мікроекономічної соціальної мережі тісно і сильно пов'язаних між собою індивідів егоцентричних гомогенних груп, які формуються з метою максимального полегшення життя членів спільноти у побутовому сенсі, на основі складання балансової таблиці за "виробничим методом" формування національних рахунків у сфері діяльності домашніх господарств (стор. 183-187). Аналогічні пропозиції сформульовано щодо підходів до оцінювання товариського інклюзивного соціального капіталу як встановлення кількісних характеристик мезоекономічної соціальної мережі

слабко пов'язаних між собою індивідів – членів аутогенних груп, яка використовується з метою організування каналів “соціального ліфту”. Пов’язувальний інклюзивний соціальний капітал оцінено з точки зору встановлення кількісних характеристик функціонування поліструктурних соціоцентричних мереж згуртованих у рамках національної економіки індивідів, які займають різні позиції в ієрархічних структурах, членство у яких сприяє доступу до благ персонального/суспільного добробуту за сприяння офіційних інституцій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих методичних положень та практичних рекомендації для вдосконалення організаційно-економічного механізму регулювання розвитку соціального капіталу на макро- та мезорівнях національної економіки України. Авторські пропозиції враховано фахівцями Міжрегіонального управління Національного агентства України з питань державної служби у Полтавській та Кіровоградській областях у ході обґрунтування заходів щодо посилення інституційної спроможності служб управління персоналом державних органів, розвитку креативного потенціалу державних службовців, напрямів професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад на довгострокову перспективу. Фахівцями Агенції регіонального розвитку Кіровоградської області у практичній реалізації програм консультування з питань побудови команд та лідерства, уточнення окремих юридичних аспектів ведення соціально відповідального бізнесу, стимулювання мережевого соціального підприємництва запроваджено основні положення запропонованої дисертантом методології оцінювання інтегрального індексу ефективності регулювання розвитку соціального капіталу на субнаціональному рівні національної економіки. Основні положення дисертації запроваджено у освітній процес Центральноукраїнського національного технічного університету.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 19 наукових працях, які відображають основний зміст дисертації, обсягом 9,53 др. арк. (особисто автору належить 5 наукових праць обсягом 2,07 др. арк.), у тому числі 10 статей (7 – у наукових фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних наукових виданнях (з них 2 – у виданнях країн ОЕСР)), 9 – в інших виданнях.

Основні методичні положення, наукові розробки та результати дослідження доповідалися й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях міжнародного й всеукраїнського рівнів.

Автореферат дисертації за змістом повністю відповідає основним положенням, результатам та висновкам дисертаційної роботи, відображає структуру та логіку викладення матеріалу.

Відповідність структури дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. За структурою, обсягом, оформленням та змістовним наповненням вона у повній мірі відповідає вимогам, встановленим МОН України до кандидатських дисертацій.

Основні результати та висновки дослідження, які являють предмет для захисту, є конкретними та достатньо аргументованими. За переліком вирішених задач, реалізованими напрямками досліджень – моделі державного регулювання національною економікою, особливості регулювання в державному секторі економіки, стратегія економічного розвитку, державне регулювання інституціональних змін в національній економіці, регуляторна політика держави та механізм її реалізації – дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

Відзначаючи актуальність обраної здобувачем теми, наукову новизну результатів дисертаційного дослідження, їх достовірність та повноту викладу в опублікованих працях, необхідно звернути увагу на деякі положення дисертаційної роботи, які, на наш погляд, мають дискусійний характер, містять недоліки чи потребують додаткового обґрунтування.

1. У розділі 1, п. 1.2, рис. 1.5. (с. 45) автор наводить схему двокомпонентної структури соціального капіталу, у основу якої покладає розрізнення когнітивного міжособистісного та інституціонального структурального його компонентів, обмежуючись тезисним викладом їхнього змістовного наповнення. Одночасно, надаючи детальні характеристики соціального капіталу (стор. 55-56), автор вирізняє енклюзивний, товариський та пов'язувальний інклюзивний різновиди. На нашу думку, паралельне використання підходів вимагає додаткових пояснень з наведенням розгорнутих характеристик зазначених понять.

2. Наведена на стор. 73 (рис. 1.14) схема формування колективного добробуту нації передбачає, що соціальний капітал розглядається у якості одного з джерел виробництва і безпосереднього джерела добробуту. Якими є форми і особливості використання соціального капіталу у першій і другій якості?

3. У розділі 3.1 (рис. 3.4) роботи досліджується вплив трансакційної компоненти соціального капіталу на інституціональну еволюцію національної економіки. При цьому акцент робиться на пов'язаній зі зниженням рівня конкуренції потребі зосередити основну увагу на трансакційних витратах постіндустріальної економіки. Яким чином дисертант узгоджує свою точку зору з концепцією лібертаріанського патерналізму Р. Талера, що закликає до послаблення регулятивного впливу органів державного управління? Зокрема, у ході визначення стратегічних напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання розвитку соціального капіталу (принципову схему наведено у розділі 1.3) доцільним було би передбачити систему заходів щодо запобігання і подолання основних когнітивних спотворень раціональної економічної поведінки акторів ринкової економіки.

4. Більш високого ступеня деталізації вимагає запропонована автором система методів, засобів та параметрів прогнозування елементів соціального капіталу національної економіки (рис. 3.9). Які з наведених елементів системи, на переконання дисертанта, є обов'язковими до використання, а які виконують супроводжувальну роль і не є неодмінними під час запровадження моніторингових процедур?

5. Більш детального опису і додаткових пояснень вимагає зміст макросценаріїв формування соціального капіталу, які автор вважає за необхідне враховувати у процесі його Foresight прогнозування (рис. 3.10, с. 195).

6. На нашу думку, в роботі недостатньо розроблені рекомендації щодо удосконалення нормативно-правових документів з питань регулювання соціального капіталу національної економіки в умовах трансформаційних перетворень економіки.

7. З урахуванням того, що сьогодні вітчизняною наукою приділяється підвищена увага до процесів інтеграції у світовий науковий простір, на фоні залучення значної кількості зарубіжних першоджерел, важливим для роботи є поглиблення фахової дискусії щодо шляхів теоретико-методичного вирішення проблеми дослідження. Це дало би змогу ще більш ґрунтовно та всебічно дослідити теоретичні аспекти використання організаційно-економічного механізму регулювання розвитку соціального капіталу національної економіки.

Однак, перелічені недоліки та зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку роботи Кансо Алі, яку виконано на належному теоретико-методичному рівні, а наявність дискусійних положень свідчить про складність та високу теоретико-прикладну вагомість досліджень у обраному напрямі.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Кансо Алі на тему "Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку соціального капіталу національної економіки" є самостійним науковим дослідженням, яке виконане на актуальну тему, характеризується новизною одержаних результатів й висновків, має теоретичне і практичне значення.

Аналіз змісту дисертації, автореферату, основних опублікованих робіт, дозволяє зробити висновок, що визначені здобувачем завдання ретельно опрацьовані, вирішені на високому теоретико-методичному рівні. Основні положення та отримані результати у повному обсязі висвітлено у публікаціях автора. Автореферат належним чином розкриває основні положення та висновки роботи, є ідентичним до дисертації за структурою та змістом, не містить інформації, яка відсутня в ній.

Отримані в роботі наукові результати забезпечують нове вирішення важливого науково-прикладного завдання, яке полягає у поглибленні теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання розвитку соціального капіталу на макро- та мезорівнях національної економіки у вигляді структурованої системи засобів розпорядно-індикативного впливу на конфігурацію об'єктів регулювання, що підпорядковані меті реалізації його функцій.

Комплексний характер механізму, який реалізується за рахунок включення до його складу змістовних блоків, дозволяє забезпечити безперервне функціонування регулятивного процесу, що спрямовано на досягнення довгострокового результату – підвищення ефективності застосування форм і моделей розвитку соціального капіталу національної економіки у якості продуктивного ресурсу і безпосереднього джерела формування належного рівня матеріального та психологічного добробуту як головних чинників забезпечення високих стандартів індивідуального та колективного споживання. За темою та змістом робота відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Актуальність теми дослідження, його наукова новизна, значимість отриманих результатів, зміст та оформлення дисертації засвідчують відповідність виконаної роботи вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 14 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами та доповненнями, які висуваються до кваліфікаційних наукових праць на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Дисертаційна робота Кансо Алі на тему “Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку соціального капіталу національної економіки” заслуговує на позитивну оцінку, її автор – на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

виконувач обов’язків директора
Південного наукового центру
Національної академії наук України і
Міністерства освіти і науки України,
доктор економічних наук, професор

В.В. Коваль